

Nosogʻlom oila muhitida voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy adaptatsiya muammosining psixologik xususiyati

Goʻzal Xolmuhammad qizi Rustamova
Azimaxon Odiljon qizi Kamolova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy muammolarning yosh avlod kelajagiga, ijtimoiylashuviga salbiy taʼsiri koʻrib chiqiladi. Agar bola disfunktsional oilada yashasa, u shaxsni toʻgʻri shakllantirishning asosiy omili boʻlgan -hissiy qulaylik va ota-onalar bilan muloqotdan mahrum boʻladi. Notoʻgʻri xatti-harakatlar, nosogʻlom ahloqiy muhitga ega ota-onalar bolaning hissiy va psixologik sohasiga salbiy taʼsir koʻrsatadi va natijada deviant xulqli bolalar shakllanadi.

Kalit soʻzlar: oila, moslashish, qarovsizlik, uysizlik, xavf guruhlari, deviantlik, ijtimoiy nochor oilalar, “koʻcha bolalari”

Psychological characteristics of the problem of social adaptation in children growing up in an unhealthy family environment

Guzal Kholmuhammad kizi Rustamova
Azimaxon Odiljon kizi Kamolova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: This article examines the negative impact of family problems on the future, socialization of the next generation. If a child lives in a dysfunctional family, he is deprived of emotional comfort and communication with parents, which is the main factor in the correct formation of personality. Improper behavior, parents with an unhealthy moral environment negatively affect the emotional and psychological sphere of the child, and as a result, children with deviant behavior are formed

Keywords: family, adaptation, neglect, homelessness, risk groups, deviancy, socially disadvantaged families, “street children”

KIRISH

Har qanday jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishi bolalar soni, ularning jismoniy va ruhiy salomatliklari, shuningdek ularning maʼlumot darajasi hamda axloqiy meʼyorlarga rioya qilishi bilan belgilanadi. Insoniyat paydo boʻlgan paytdan boshlab odamlar jamoalar, klanlar, qabilalarga birlashishga intildilar, natijada hayotni

saqlab qolish uchun bilim, ko'nikma va malakalarni avloddan avlodga yetkazish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Bu hayotning madaniyatli tuzilishi - "Oila" deb nomlangan "jamiyat hujayrasini" tashkil etdi. Oila, qadim zamonlardan beri olimlar tomonidan har doim diqqat markazida bo'lgan.

"Har qanday inson uchun muhim va muqaddas qadriyat - bu uning oilasidir. Sog'lom va mustahkam oila - davlat tayanchi va jamiyatning asosiy bo'g'inidir. Kattaga hurmat, kichikka izzat, odamiylik, mehr-oqibat, ona Vatanga muhabbat va sadoqat kabi olijanob fazilatlar avvalo oilada qaror topadi", - deb ta'kidlaydi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.

Shu o'rinda G.L.Kastorskiyning tadqiqotlariga tayanadigan bo'lsak, bolalar jinoyatchiligining sababi ota-onalarning axloqiy pozitsiyasi va ularning turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan oilaviy muammolardir. Agar bola ijtimoiy xavfli vaziyatga tushib qolgan oilada yashasa, ijtimoiy adaptatsiya jarayoni ortda qoladi, ba'zida esa umuman shakllanmay qolishi mumkin. Bolaning nosog'lom va zo'ravonlik hukm suradigan oilada uzoq vaqt yashashi bolada empatiyani kamaytirish-boshqalarni tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyati yo'qotishga olib keladi.

Agressivlik, voyaga yetmaganlar tomonidan huquqbuzarliklar sonining ko'payishi, bolalarning aqliy shikastlanishi oiladagi muammolarning natijasidir. Bunday oilalarning bolalari uchun ijtimoiylashuvning buzilishi xarakterlidir - ya'ni yangi sharoitlarga moslashishning murakkabligi yoki adaptatsiyaning umuman yo'qligi. Bolaning ma'naviy o'sishi va normal aqliy rivojlanishi uchun qulay sharoitlar faqat manfaatlar, qadriyatlarni o'zaro hurmat qilishga asoslangan oilada yaratilishi mumkin,

Izohli lug'atlarda ijtimoiy moslashuv deganda shaxs yoki ijtimoiy guruhning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari tushuniladi; ushbu kontseptsiya sotsializatsiya jarayonida atrof-muhit normalari va qadriyatlarini o'zlashtirishni, shuningdek, faoliyatning yangi shartlari va maqsadlariga muvofiq muhitni o'zgartirish, o'zgartirishni o'z ichiga oladi.

"Ijtimoiy moslashuv" tushunchasini aniqlashda turli xil qarashlar mavjud. Ushbu kontseptsiyaning mazmunini aniqlashda asosiy tushuncha to'g'ridan-to'g'ri moslashish jarayonining mohiyatidir, ya'ni o'zgaruvchan atrof-muhit sharoitlariga uyg'un moslashish orqali insonning omon qolish muammosi. Sotsiologik ma'lumotnomada "ijtimoiy moslashuv" tushunchasining ta'rifi shaxs yoki guruh tomonidan u uchun yangi bo'lgan ijtimoiy muhitning faol rivojlanishi sifatida qaraladi. Ijtimoiy moslashuv jarayonining mohiyatini aniqlashga yaqin yondashuvlar psixologiyada ham kuzatiladi. V.P.Zinchenko, B.G.Meshcheryakova "ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashishi jarayoni" deb ta'rif berib o'tishgan.

“Ijtimoiy ish nazariyasi, tarixi va metodikasi” kitobida P.D.Pavlenok moslashuv haqida shaxsni ijtimoiy, ta’limiy, kasbiy muhitga kiritish va integratsiyalashuvining dastlabki bosqichi sifatida gapiradi. Moslashuvning asosiy vazifasi nisbatan barqaror atrof-muhit shart-sharoitlarini o‘zlashtirish, qabul qilingan ijtimoiy xulq-atvor, harakat usullaridan foydalangan holda takrorlanadigan, tipik muammolarni hal qilishdir. Shuning uchun adaptiv jarayonlarning mohiyatini, ularning mexanizmini tushunish ijtimoiy moslashuv muammolarini hal qilishda zaruriy shartdir.

Birlashgan Millatlar tashkilotining statistik ma’lumotlariga ko‘ra, dunyoda aqliy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan 400 milliondan ortiq odam bor, ularning asosiy qismi bolalardir. Ular ko‘pincha shafqatsiz bo‘lgan jamoaga, jamiyatga moslashishga majbur. Ko‘pgina bolalar sotsializatsiya, ta’lim olishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular ko‘pincha yolg‘izlikni, begonalikni his qilishadi.

Sovet psixologi L.S.Vigotskiyning so‘zlariga ko‘ra, maxsus bolalarni jamiyatga integratsiyalashuvdagi qiyinchiliklar nogironligi bilan bog‘liq emas. Asosiy sabab - bu bolaning jamiyat bilan aloqasini buzadigan “ijtimoiy dislokatsiya”. Vaziyatni to‘g‘irlash bolalarning turli xil ijtimoiy rollarni, ularning mohiyatini, funktsiyalarini o‘zlashtirishi va hayotda olingan tajribadan foydalanishiga yordam beradi. Kanadalik psixolog A.Banduraning fikricha, bola ilk yosh davrlaridagi shaxsiy muvaffaqiyatlari o‘zining boshqalar kutayotgandek tutishiga tayyorligiga bog‘liq. U ota-onasi kutayotgandek va unga qoniqish keltiradigan harakatlarni amalga oshirib, boshqalarnikidek harakatlanishni boshlaydi. Bola o‘zi uchun ideal inson qilib o‘zgalarni emas ota-onasini ideal inson sifatida ko‘rishi kerak.

Bolalarning ijtimoiy moslashuvida ota-onalar asosiy rol o‘ynaydi. Oilada bolaga eng oddiy qoidalar va normalar, birinchi navbatda, ibtidoiy tilda (“yaxshi” nima, “yomon” nima), kognitiv hikoyalar va o‘yinlardan foydalangan holda tushuntiriladi. Oila muhim institut bo‘lib, uning doirasida farovonlik va osoyishtalik inson rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Sotsializatsiya - bu bolaning ma’lum bir natijaga-moslashishga qaratilgan ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayoni. Ijtimoiylashuv jarayonlari natijasida bola madaniyatli, bilimli va odobli odamga aylanadi. Ammo kattalarning sotsializatsiyasi bolaning sotsializatsiyasi bilan bir xil bo‘ladi, deb aytish mumkin emas, chunki bolalar ko‘pincha erta sotsializatsiya deb ataladi. Bu ko‘plab normalar, qoidalar va qadriyatlar bolalarga ularni yaxshiroq va tushunarli o‘zlashtirish uchun o‘ynoqi tarzda tushuntirilishi bilan tavsiflanadi.

Xulosa. Asrlar davomida shakllangan insoniy qadriyatlardan bir bo‘lgan, oilani va uning tarbiyasi asoslarini, jamiyatni tutib turuvchi kuchlardan biri sifatida baholashimiz mumkin. Har bir oilada esa o‘ziga xos tarbiyaviy va milliy mentalitetga asoslangan yuksak an’analar shakllangan. Ammo ba’zi oilalarda muammolar vujudga kelishining asosiy sababi, oila tarbiyasidagi xato va kamchiliklar tufayli yuzaga keladi.

Bunday xato va kamchiliklardan xalos bo'lish uchun oila pedagogikasi va psixologiyasini har bir inson o'rganib chiqishi foydadan holi bo'lmaydi. Oila tarbiyasi asrlash osha sayqallanib kelgan kuchli an'analarga tarixiy va ijtimoiy jihatdan mustahkam bilim asosida vujudga keladi. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, haddan tashqari qattiq qo'llik qilmasdan yaxshi yo'l bilan tushuntirsa va bu ish noto'g'ri ekanligini ta'kidlasa, bola boshqa bu ishni takrorlamaydi. O'zbek xalqi juda ham bolajon xalq bo'lib, bolaning tarbiyasiga alohida e'tibor qaratadi, o'qib bilim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratilganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Kelajak avlodni barkamol avlod bo'lib ulg'ayishida oila muhiti, ota-onalarning pedagogik-psixologik bilimlarini yetarli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. qizi Rustamova, G. Z. X. (2024). Boshlangich sinf o'quvchilarining maktabga intellektual tayyorgarlik muammosi. *Science and Education*, 5(5), 331-335.
2. Kamolova, A. O. Q. (2023). Pedagoglik kasbi boshqa hamma kasblarning poydevoridir. *Science and Education*, 4(5), 988-992.
3. qizi Kamolova, A. O. (2023). Pedagoglik kasbi boshqa hamma kasblarning poydevoridir. *Science and Education*, 4(5), 988-992.
4. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 4(2), 969-972.
5. Kamolova, A. O. Q. (2023). Pedagoglik kasbi boshqa hamma kasblarning poydevoridir. *Science and Education*, 4(5), 988-992.
6. Karimov, J. J. O. G. L., & Kamalova, A. (2024). Yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi. *Science and Education*, 5(2), 513-519.
7. Камалова, А. (2021). THE IMPORTANCE OF USING GAME TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF EDUCATION. *Экономика и социум*, (3-2), 12-14.
8. Jo'Rakabirova, M. X. Q., & Kamalova, A. O. Q. (2024). Amir Temur va Temuriylar davrida pedagogik fikrlar taraqqiyoti va ta'lim tarbiya masalalarining bugungi kun ijtimoiy faoliyatdagi ahamiyati. *Science and Education*, 5(3), 490-494.
9. Azimova, O. A. Q. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish jarayonlarida kasbiy mahorati. *Science and Education*, 4(6), 718-722.
10. Kamolova, A. (2022). The Scientific and Theoretical Foundations of Studying the Sources of Popular Pedagogy in Educating the Younger Generation. *Science and Education" Scientific Journal/Impact Factor*, 3, 590-592.

11. Kamolova, A. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasining manbalarini o‘rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Fan va ta’lim” Ilmiy jurnali/Impact Factor , 3 , 590-592.

12. Xayrullayev, M. M. O. G. L., & Kamalova, A. O. Q. (2024). Kimyo fanlarini o‘qitishda rolli o‘yinlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. Science and Education, 5(11), 187-190.

13. Kamolova, A. O., & Akramjonova, F. A. (2024). PEDAGOGIK FAOLIYAT JARAYONLARIDA INNAVATSION TA’LIM JARAYONLARI ORQALI PEDAGOGLAR SALOMATLIGINI SAQLASH. Экономика и социум, (6-1 (121)), 302-305.

14. Djumanov, S. Z., & Xoliqulova, S. (2023). BOLA TARBIYASIDA OILANING TUTGAN O‘RNI. Academic research in educational sciences, 4(TMA Conference), 152-156.

15. Sulaymonova, C., & Ergasheva, D. (2023). Oila farzand tarbiyasi. Science and Education, 4(5), 1089-1094.

16. Subxonovna, A. M. (2023). OILADA BOLA TARBIYASI. Ta’lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 11(5), 26-29.